

УНИВЕРЗИТЕТ У БЕОГРАДУ – ФИЛОЛОШКИ ФАКУЛТЕТ

Докторске академске студије

ИЗВЕШТАЈ КОМИСИЈЕ ЗА ОЦЕНУ ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ

I ПОДАЦИ О КОМИСИЈИ ЗА ОЦЕНУ ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ

1.1. ДАТУМ И ОРГАН КОЈИ ЈЕ ИМЕНОВАО КОМИСИЈУ

Одлуком бр. 1034/1 донетом на V редовној седници одржаној 21. марта 2024. године, Наставно-научно веће Филолошког факултета Универзитета у Београду образовало је Комисију за оцену докторске дисертације докторанда мср **Јоване Љ. Шћеповић** под насловом „Експресивна лексика у говору Драгачева са околином – лингвокултуролошки приступ”, урађену под менторским руковођењем проф. др **Михаила Шћепановића**.

1.2. САСТАВ КОМИСИЈЕ ЗА ОЦЕНУ ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ

1. ПРЕДСЕДНИК КОМИСИЈЕ

Име и презиме: Милош Ковачевић

Звање: редовни професор

Ужа научна област: Српски језик

Датум избора у звање: 1. 3. 1995.

Установа на којој је запослен: Филолошки факултет Универзитета у Београду

2. ЧЛАН КОМИСИЈЕ

Име и презиме: Неђо Јошић

Звање: виши научни сарадник

Ужа научна област: Српски језик

Датум избора у звање: 22. јануар 2020.

Установа на којој је запослен: Институт за српски језик САНУ

3. ЧЛАН КОМИСИЈЕ

Име и презиме: Сања Огњановић

Звање: доцент

Ужа научна област: Српски језик

Датум избора у звање: 30. 11. 2021.

Установа на којој је запослен: Филолошки факултет Универзитета у Београду

II ПОДАЦИ О КАНДИДАТУ

Име (име једног родитеља) презиме:	Јована (Љубо) Шћеповић
Датум и место рођења:	9. јун 1994. године, Ужице
Наслов мастер рада:	„Антропонимска слика села Лопаша код Пожеге”
Датум одбране мастер рада:	12. јул 2018.
Установа где је одбрањен мастер рад:	Филолошки факултет Универзитета у Београду
Научна област из које је стечено академско звање мастера:	Српски језик

III СПИСАК НАУЧНИХ И СТРУЧНИХ РАДОВА који су објављени или прихваћени за објављивање у оквиру рада на докторској дисертацији

Научни и стручни радови:

Шћеповић Јована, „Турцизми који се односе на физичке и духовне особине човека у Речнику Драгачева”, *Књижевност и језик*, LXX/1, 67–81, **2023**. (811.163.41'373.45; 811.163.4'374; <https://doi.org/10.18485/kij.2023.70.1.6>) **M51**

Димитријевић Јована/Васиљевић Анђела, „Лексикографска обрада преформулативних дискурских маркера у описним речницима српског језика”, *Српски језик XXVII*, Београд, 459–476, **2022**. (<https://doi.org/10.18485/sj.2022.27.1.25>) **M23**

Димитријевић Јована/Васиљевић Анђела, „О концепту гостопримство у српском и француском језику”, Зборник радова са XII научног скупа младих филолога Савремена проучавања језика и књижевности, Крагујевац, 99–115, **2021**. (811.163.41'373.7:811.133.1'373.7; 811.163.41'374.2:811.133.1'374.2) **M45**

Димитријевић Јована, „Методички приступ лингвокултуролошкој потки романа Петријин венац Драгослава Михаиловића на часовима лингвистичке секције”, *Књижевност и језик LXVII/2*, 425–438, **2020**. (<https://doi.org/10.18485/kij.2020.67.2.12>) **M51**

Димитријевић Јована, „То је заиста кринц (О новом англицизму у српском језику)”, *Језик данас* 12, Матица српска, 38–40, **2019**. **M53**

Прикази:

Димитријевић, Јована: Слободан Новокмет, *Називи животиња у српском језику семантичка и лингвокултуролошка анализа*, Институт за српски језик САНУ, Монографије 30, Београд 2020, 340 стр., Фолклористика 6/2, **2022**, стр. 357–361.

Димитријевић, Јована: Драгана Ратковић, *Песник и емиграција: концептосфера дома и домовине у поезији Александра Петрова*, Институт за српски језик САНУ, Монографије 28, Београд 2020, 260 стр. *Наслеђе*, број 49, **2021**, 341–345.

Димитријевић, Јована: *О речима које се растају са смислом*, Гордана Ђерић, *Речник сувишних речи*, Књижарница Златно руно и Институт за европске студије, Београд, 2019, 211 стр., *Преводилац* 3–4, свеска 84, Београд, **2020**, 74–76.

Димитријевић Јована: Гордана Штрбац, *Фразеологија о човеку и човек у фразеологији*, Нови Сад: Универзитет у Новом Саду, Филозофски факултет, 2018, 284 стр., *Славистика* XXIV–2, **2020**, 491–493.

Димитријевић Јована: *О важном зборнику српске традиције (Од вештице до светице: жена у говору и народној култури: тематски зборник; Филозофски факултет Универзитета у Нишу, Удружење истраживача Naemimontana, Ниш, 2019; ур. Недељко Богдановић, 232 стр. + илустрације), Језик данас 15, Нови Сад: Матица српска, 2020, 41–46.*

Димитријевић Јована: *Речник славеносрпског језика (огледна свеска)*, прир. Исидора Бјелаковић, Ирена Цветковић Теофиловић, Александар Милановић. Нови Сад: Матица српска, 2017, 299 стр., *Преводилац* 1–2, свеска 83, Београд, **2020**, 68–70.

Димитријевић Јована: *Ново у српској етнолингвистици (О вредностима у српском језику, зборник радова, књига 2, ур. Дејан Ајдачић, Београд: Алма, 2019, 199 стр.), Књижевност и језик LXVII/1, 2020, 217–220.*

IV НАСЛОВ ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ

Експресивна лексика у говору Драгачева са околином – лингвокултуролошки приступ

V ПРЕДМЕТ И ЦИЉ ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ

Предмет докторске дисертације јесте експресивна лексика у говору Драгачева са околином чији је денотат човек. Под експресивном лексиком у дисертацији се подразумевају како јединице негативне експресивне тоналности – пејоративи, тако и јединице позитивне експресивне тоналности – лаудативи. У дисертацији су анализом обухваћене именичке и придевске лексеме.

Један од циљева дисертације јесте да, истражујући експресивну лексику говора Драгачева, продре у језичку слику света друштвено-језичке заједнице Драгачева и у оно што се

сматра прототипичним представником физичких, односно духовних особина мушкарца и жене, да осветли систем вредности, али делимично и њихову језичку слику света.

Циљ рада је такође и да се, помоћу лингвокултуролошке анализе ексцерпираних примера из лексикографских извора, секундарних извора (књижевних дела), али и анализе грађе прикупљене захваљујући теренском истраживању, пружи увид у лексичке, семантичке и стилске одлике експресивне лексике говора Драгачева са околином и да, након што се јединице проуче и тематски групишу у целине, сачини списак експресива. С обзиром на то да експресивне јединице јесу део периферије лексичког система и да нису довољно истицане, један од циљева дисертације јесте и да се анализирају и запишу, чиме се померају са маргина науке, посебно јер су у овој врсти лексике анализираног говорног подручја похрањени језичка личност говорника Драгачева, њихова језичка слика света, поимање и доживљавање света око њих.

Уз та два основна циља, дисертационо истраживање имало је за циљ и:

- 1) представити теоријски оквир досадашњих истраживања експресивне лексике у српском језику, на датом језичком поднебљу;
- 2) осликати мрежу и описати структуру експресивне лексике драгачевског краја, односно удео експресива негативне оцене у односу на оне позитивне оцене, тачније однос пејоратива и лаудатива;
- 3) приказати које се одлике, физичке и духовне, сматрају пожељним, које прихватљивим, а које апсолутно непожељним и неприхватљивим, што ће олакшати одређивање стереотипа присутних у говору Драгачева;
- 4) упоредити слику и донете закључке из сродних истраживања других дијалеката српског језика са сликом у драгачевском говору као представником источнохерцеговачког дијалекта;
- 5) издвојити творбено-семантичке категорије и творбене типове експресива;
- 6) размотрити отворена питања и указати на простор за нова истраживања.

VI ОСНОВНЕ ХИПОТЕЗЕ ИСТРАЖИВАЊА ДИСЕРТАЦИЈЕ

Истраживањем је проверена главна хипотеза – однос јединица негативне експресивне тоналности (пејоратива) и јединица позитивне експресивне тоналности (лаудатива) је диспропорционалан, односно у грађи је знатно више пејоратива, у односу на лаудативе.

Истраживањем су проверене и следеће, додатне хипотезе:

1. Више су заступљене именичке у односу на придевске јединице;
2. Више је јединица чији је денотат мушкарац, у односу на оне чији је денотат жена;
3. Суфиксација је најпродуктивнији начин стварања експресива;
4. Мрежа простирања суфикса се умногоме покалапа са стањем у књижевном језику;

5. Поред јединица инхерентне експресивности у грађи су присутне и јединице адхерентне експресивности

VII КРАТАК ОПИС САДРЖАЈА ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ

Докторска дисертација мср Јоване Шћеповић „Експресивна лексика у говору Драгачева са околином – лингвокултуролошки приступ” има 176 страна приређених према новим правилима Универзитета у Београду, са проредом 1,0 (427 428 карактера без белина) и састоји се из следећих делова: *Драгачево у етнографским, културолошким и језичким истраживањима* (1–4), *Увод* (5–23), *Увод у анализу пејоратива који се односе на духовне особине, начин понашања и навике* (24–78), *О лаудативности* (79–91), *Турцизми који се односе на физичке и духовне особине човека у говору Драгачева* (92–99), *Творба речи* (100–122), *Графичка анализа* (123–131), *Закључак* (132–137), *Грађа* (138–166), *Извори и литература* (167–176). Списак литературе чини сто седамдесет и пет библиографских јединица, чија релевантност говори о доброј утемељености истраживања, квалитету рада, али и о упознатости аутора о досадашњим истраживањима. Након извора и списка коришћене литературе налазе се и подаци о распореду табела и графика у раду. Рад садржи три табеле и дванаест графика. Након њих следе и Биографија аутора, као и Изјава о ауторству, Изјава о истоветности штампане и електронске верзије докторског рада и Изјава о коришћењу.

Прво поглавље *Драгачево у етнографским, културолошким и језичким истраживањима* (1–4) чине следећа потпоглавља: *Територија Драгачева, О прошлости Драгачева, Реч-две о пореклу и досељавању, Менталитет Драгачеваца, Говор Драгачева, Истраживања области Драгачева и О језичким истраживањима говора Драгачева*. У првом поглављу дата је јасно омеђена граница драгачевске територије и истакнуто која села припадају Горњем, а која Доњем Драгачеву, уз напомену да је у раду релевантнијом сматрана етнографска од територијалне, односно административне границе, због чега су у анализу укључена и села Лопаш, Прилипац и Пилатовићи, па је стога и наслов дисертације *Експресивна лексика у говору Драгачева са околином*. Наведена три села која данас припадају Пожеги, била су део Драгачева. У овом поглављу ауторка истиче да, иако постоји значајан број етнографских студија, лингвистичка истраживања говора Драгачева нису честа ни потпуна, што је био и један од главних подстицаја да ово дисертационо истраживање има баш тему експресивности у овом говору.

Након поглавља *Драгачево у етнографским, културолошким и језичким истраживањима* следи уводно поглавље са бројним потпоглављима (5–23) у којем су дате опште напомене о истраживању, предмет рада, задаци истраживања, корпус и методолошке поставке, односно методологија истраживања са циљевима рада и очекиваним резултатима. У овом поглављу дат је и терминолошки апарат (експресив, пејоратив и лаудатив). С обзиром на то да је експресивна лексика тип лексике у којој су похрањени колективно искуство и вредности друштвено-језичке заједнице сам тип грађе изнедрио је лингвокултуролошки метод као примаран. Њему је придужен и лексичко-семантички приступ, па су, уз коришћење семантичке анализе на основу диференцијалних компоненти који уз архисему 'човек' чине семантичко језгро, ексцерпирани експресиви класификовани у лексичко-семантичке групе. На крају, грађа је анализирана и на творбеном плану. У другом поглављу представљен је и корпус, као и поступак ексцерпирања грађе. Грађу је ексцерпирана из *Речника Драгачева* Милоја Стевановића, књига *Казивања и Будибокснама* истог аутора, али, с обзиром на то да је овај тип лексике одлика пре свега

разговорног стила, ауторка је грађу допунила слушајући и бележећи непосредне разговоре Драгачеваца, као и разговоре са Драгачевцима, у периоду од 2018. до 2020. године. Редослед примера унутар сваке групе дат је азбучним редом. Грађа је хијерархијски распоређена помоћу принципа од општег ка посебном, односно од целине ка саставним деловима. У другом поглављу дат је и појмовно-теоријски оквир истраживања, односно основни појмови о експресивности у језику, коришћеним терминима, као и осврт на досадашња истраживања експресивне лексике.

Треће и четврто поглавље представљају централни део рада (24–138), у којем је спороведена анализа експресивне лексике у говору Драгачева са околином. Овај део истраживања почиње 3. поглављем *Увод у анализу пејоратива који се односе на духовне особине, начин понашања и навике* (24–78) односно анализу погрдних назива на основу духовних карактеристика, понашања и навика, у којем се налази двадесет и седам целина, односно двадесет и седам лексичко-семантичких група у којима се анализирају пејоративи који се односе на духовне особине, начин понашања и навике, као и део анализе посвећен погрдним називима изведеним на основу одређених физичких карактеристика човека; то потпоглавље 3. 2. броји шест целина. Потпоглавље 3. 1. чине: пејоративи и старосно доба, пејоративи и етничка припадност, пејоративи и социјални статус, пејоративи и сексуалност, пејоративи и потомство, пејоративи и лоше карактерне особине, пејоративи и глупост, пејоративи и лењост, пејоративи и несрећа, пејоративи и непоузданост, пејоративи и емотивност, пејоративи и лукавост, пејоративи и причљивост, пејоративи и тврдоглавост, пејоративи и шкртост, пејоративи и халапљивост, пејоративи и неуредност, пејоративи и злоба, пејоративи и размаженост, пејоративи и грубост, пејоративи и љутња, пејоративи и неспретност, пејоративи и некултура, пејоративи и несташност, пејоративи и алкохолизам, пејоративи и болест, пејоративи и лудост. Потпоглавље 3. 2. *Увод у анализу пејоратива који се односе на физичке карактеристике човека* чине следеће лексичко-семантичке групе: пејоративи и непријатан физички изглед, пејоративи и дебљина, односно мршавост, пејоративи и предимензионираност, пејоративи и низак раст, пејоративи и косматост, пејоративи и инвалидитет. Затим следи 4. поглавље *О лаудативности* (79–91), која има два потпоглавља о духовним и физичким лаудативима. Потпоглавље 4. 1. *Духовни лаудативи* чини седам лексичко-семантичких група: лаудативи и доброта, лаудативи и вредноћа, лаудативи и дарежљивост, лаудативи и духовитост, лаудативи и мудрост, лаудативи и спретност и лаудативи и храброст, док се потпоглавље 4. 2. *Физички лаудативи* бави односом лаудатива и лепоте. Важно је нагласити да су се након оба поглавља и оном посвећеном пејоративима, али и оном посвећеном лаудативима, нашле и негруписане лексеме, односно два краћа потпоглавља посвећена јединицама које се нису могле класификовати у постојеће лексичко-семантичке групе.

Пето поглавље је *Турцизми који се односе на физичке и духовне особине човека у говору Драгачева* (92–99), а предмет анализе овог поглавља јесу јединице турског порекла експресивног звучача и значења које се односе на човека и његове позитивне и негативне физичке и духовне особине у говору Драгачева. Након њега следи поглавље *Творба речи* (100–122), у којем ауторка анализира јединице инхерентне и адхерентне експресивности, поредећи стање у говору Драгачева са околином и заступљеност одређених суфикса са стањем у књижевном језику, али и радовима посвећеним дијалекатском стању, детаљно представљајући заступљене суфиксе у изведеницама присутним унутар ексцерпираних грађе. Најбројнији аугментативни именички суфикси који се користе при творби лексема којима се именују жене су: -ара, -уша, -уља, -ача и -ура, док су најбројнији аугментативни именички суфикси који се користе при творби лексема којима се номинују мушкарци: -оња, -ина, -ар и

-ов. Ауторка је запазила да суфикс -ља, један од најпродуктивнијих суфикса у јабланичком и сврљишким говорима у изведеницама говора Драгачева није забележен, као ни суфикс -оја, односно -на, који је јако продуктиван у сврљишким говорима.

У поглављу седмом и поглављу осмом, односно поглављима *Графичка анализа* (123–131) и *Закључак* (132–137) концизно се сумирају резултати истраживања, и то представљањем одређених проблема и питања помоћу графикона и табела, где је представљен и графички приказ односа пејоратива и лаудатива, придевских и именичких јединица, као и однос мушких и женских пејоратива, чиме су потврђени досадашњи закључци, пре свега на материјалу савременог књижевног српског језика, да је број придевских лексема у односу на именичке занемарљив, али и да је број јединица којима се именују жене мањи у односу на оне којима се именују мушкарци. У *Закључку* су обједнињени главни увиди до којих је ауторка дошла акрибичном анализом ексцерпираних јединица експресивне лексике, користећи лингвокултуролошки, лексичко-семантички и творбени метод.

VIII ОСТВАРЕНИ РЕЗУЛТАТИ И НАУЧНИ ДОПРИНОС ДИСЕРТАЦИЈЕ

На основу следећих критеријума коришћених при ексцерпцији експресива из лексикографског, књижевних и грађе прикупљене теренским истраживањем: постојање емотивног и експресивног имплуса, ширење творбеног и семантичког потенцијала језика помоћу парадигматских односа, намере и става субјекта према објекту; истицање субјекат именована у први план, маркираност у односу на неутрална језичка средства, контекстуалне условљености значења експресива, изражавања вредносног и емотивног односа; употребе експресива са циљем постизања одређеног ефекта – ексцерпирано је и анализирано више од 1360 јединица.

Циљ је био је да се ексцерпира и анализира погрдна и похвална лексика којом се именује човек, а као примарни контролни корпус коришћен је *Речник српскохрватског књижевног и народног језика САНУ*.

Свака анализирана лексичко-семантичка група је слика за себе, а заједно представљају дијалекатску слику света говорника једног микроподручја. Од општих појава издвајају се следеће:

1. Као високовредноване особине показале су се: доброта, вредноћа, мудрост, храброст, способност и дарежљивост, док се у друштвено-језичкој заједници Драгачева изузетно осуђују неморални, лоши људи, склони дволичности, али и недовољано интелигентни и зли људи.
2. Сличност између драгачевске друштвено-говорне заједнице и српске језичке заједнице уопште представља стереотипна слика жене, чији идеал никако не сме бити бити нарушен њеном сексуалном активношћу, стереотипна визија жене је она која је чедна и што мање сексуално активна.
3. Истраживање је показало својеврсну нетрпељивост према старијим особама, што је сличност и са савременим, књижевним језиком. Старост се доводи у везу са пропадањем, болешћу, односно смрћу.

4. Недовољна интелигенција се доводи у везу са статичношћу, тромошћу и лењошћу, и лексичко-семантичка група 'пејоративи и глупост' веома је бројна, с тим што је знатно већи број лексема погрдног значења којима се означава мушкарац, у односу на јединице које служе за именовање недовољно интелигентне жене.
5. Поред осуде колектива која је усмерена ка припадницима друштва који су материјално ситуирани подједнако презриво се посматрају и чланови колектива који припадају нижем материјалном статусу.
6. Као једини пејоративни називи за представнике занимања издвојили су се пејоративи за сараднике у полицији, што се такође поклапа са сликом у српском језику уопште.
7. Пожељан мушкарац у драгачевској друштвено-језичкој заједници мора бити физички спреман, развијен, и снажан, док лепота није важна код припадника мушког пола. Жена ипак не сме бити ни превише дебела, ни мршава, јер се код жена веома вреднују спретност, хитрина и покретност.
8. У дисертацији је показано да експресивна лексика може настајати на два начина – или као производ афиксације, или као реализација механизма полисемије. Међу ексцерпираним примерима налазе се потврде за сва три механизма полисемије, а творбена анализа је потврдила хипотезу да је суфиксална деривација најзаступљенији начин творбе.

Анализом лексике погрдног и похвалног значења којим се именује човек ауторка је дошла до вредних и интересантних запажања о драгачевској језичкој, културној и традиционалној потки, систему вредности ове заједнице, као и особинама личности овог говорног подручја. Иако у свим језицима има више јединица погрдне него похвалне номинације, у овој дисертацији ауторка се бавила и лаудативима, којих је у грађи свега 18 процената. Истраживање је обављено на новом корпусу, на *Речнику Драгачева* Милоја Стевановића, који је објављен 2020. године. Ово је прво свеобухватније истраживање јединица похрањених у том речнику, али и прво обимније и новије лингвистичко истраживање датог језичког поднебља. Посебно је похвална лексичко-семантичка анализа ексцерпираних грађе, која нам паралелно са лингвокултуролошким методом оцртава шта говорници ове заједнице сматрају погрдним, а шта похвалним. Научни допринос свакако је и сама ексцерпирана грађа, која може бити основа за нова истраживања и отворити нова питања и анализе. Одлучивши се да истражи експресивну лексiku у говору Драгачева са околином, ауторка је осветлила један говор који је ређе предмет лингвистичких истраживања, а ова дисертација је пружила слику о животу и језику драгачевске заједнице и у томе њен највећи научни допринос.

IX ПРОВЕРА ОРИГИНАЛНОСТИ ДОКТОРСKE ДИСЕРТАЦИЈЕ

На основу *Правилника о поступку провере оригиналности докторских дисертација које се бране на Универзитету у Београду* и налаза у извештају из програма „iThenticate“, којим је извршена провера оригиналности докторске дисертације „**Експресивна лексика у говору Драгачева са околиним – лингвокултуролошки приступ**“ аутора мср **Јоване Шћеповић**, констатујем да утврђено подударане текста износи 24 %. Овај степен подударности готово искључиво је последица преузетих библиографских података о коришћеној литератури, посебно оној интернетској, а потом у мањем броју цитата како из извора тако и из консултоване литературе. Када се погледа извештај, више од 95% подударане односи се на наслове радова из литературе. С обзиром на ту чињеницу, а посебно с обзиром на чињеницу да у извештају из

програма „iThenticate“ нема наведеног ниједног дужег пасуса (чак ни од два реда) означеног за преузет, овај степен подударности сагласан је са Чланом 9. *Правилника*.

На основу изнетог, а у складу са ставом 2 Члана 8. *Правилника о поступку провере оригиналности докторских дисертација које се бране на Универзитету у Београду*, ментор је констатовао да извештај указује на оригиналност докторске дисертације, те се прописани поступак припреме за њену одбрану може наставити.

X ЗАКЉУЧАК И ПРЕДЛОГ

Комисија за оцену докторске дисертације констатује да је дисертација **„Експресивна лексика у говору Драгачева са околином – лингвокултуролошки приступ“** кандидата **мр Јоване Љ. Шћеповић** оригинално и самостално научно дело и да су се стекли услови за њену јавну одбрану.

Комисија стога предлаже Наставно-научном већу Филолошког факултета Универзитета у Београду да прихвати овај позитивни Извештај о оцени докторске дисертације под насловом **Експресивна лексика у говору Драгачева са околином – лингвокултуролошки приступ**, коју је урадио кандидат мр **Јована Љ. Шћеповић** под менторством др **Михаила Шћепановића** и да је, у складу са прописима, упути Већу научних области друштвено-хуманистичких наука Универзитета у Београду на разматрање.

ПОТПИСИ ЧЛАНОВА КОМИСИЈЕ:

1. _____
Др Милош Ковачевић, редовни професор,
председник Комисије

2. _____
Др Неђо Јошић, виши научни сарадник,
члан Комисије

3. _____
Др Сања Огњановић, доцент,
члан Комисије